

### **Fondul *Comisia de cercetare a drepturilor stăpânilor particulari asupra pământurilor restituite de turci (1830-1831)***

SILVIA VĂTAFU-GĂITAN

Victoria Rusiei în războiul ruso-turc din 1828-1829 a fost consfințită de Tratatul de la Adrianopole, care garanta Țărilor Române vechile lor privilegii cuprinse în înțelegerile dintre cele două puteri. În același spirit era elaborat un nou act, separat, pentru cele două Principate, care conținea următoarele reglementări: domnia pe viață, ce întărea stabilitatea principalei instituții în stat, libertatea comerțului, însoțită de retrocedarea teritoriilor fostelor raiale (Turnu, Giurgiu și Brăila), stabilirea graniței pe talvegul Dunării ș.a.

Poarta și Rusia se obligau să confirme viitoarele regulamente administrative ale Principatelor; în planul statutului politico-juridic al Țărilor Române, acestea ieșeau de sub dominația singulară a Porții spre a cunoaște, vreme de aproape 50 de ani, suzeranitatea Imperiului Otoman și timp de 30 de ani, concomitent, protectoratul Rusiei.

Astfel, prin situația creată, Principatele se transformau într-o zonă geopolitică de interes european nu numai pentru marile imperii limitrofe, ci și pentru puterile occidentale. Actele încheiate cu această ocazie, mai întâi, făceau delimitare netă, sub raport teritorial, între Poartă și Principatele Române<sup>1</sup>.

Astfel, Tratatul general de pace încheiat la Adrianopole, între Rusia și Turcia, la 2-14 septembrie 1829, prevedea, în articolul V, printre altele, faptul că hotarul dintre Imperiul Otoman și Principate va fi talvegul Dunării, restituindu-se Țării Românești teritoriul raialelor Giurgiu, Turnu și Brăila<sup>2</sup>. Totodată, s-a încheiat și un Act separat relativ la principatele Moldova și Țara Românească, anexat la articolul V al Tratatului de pace, care consemnează și el stabilirea hotarului dintre Imperiul Otoman și Principate pe talvegul Dunării, restituindu-se Țării Românești teritoriul raialelor amintite mai sus<sup>3</sup>.

De asemenea, actul separat privitor la indemnizațiile de comerț și război și la evacuarea Principatelor, în articolul I stipulează că „orașele turcești așezate pe malul stâng al Dunării ca și teritoriile lor (raiale) vor fi înapoiate Valahiei, pentru a se uni de acum înainte cu acest Principat și fortificațiile existente mai înainte pe acest mal nu vor mai putea fi niciodată refăcute”<sup>4</sup>. Ca

---

<sup>1</sup> Apostol Stan, *Protectoratul Rusiei asupra Principatelor Române. 1774-1856. Între dominație absolută și anexiune*, București, Ed. Saeculum, 1999, p. 79-80.

<sup>2</sup> I. Ionașcu, P. Bărbulescu și Gh. Gheorghe, *Relațiile internaționale ale României în documente (1368-1900)*, București, Ed. Politică, 1971, p. 284.

<sup>3</sup> Idem, *Tratatele internaționale ale României (1354-1920)*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1975, p. 146.

<sup>4</sup> *Ibidem*, p. 147.

urmare a acestei stipulații, fortăreața Giurgiu trebuia evacuată de trupele otomane, iar fortificațiile distruse. Operațiunile de retragere urmau a fi terminate în 15 zile de la semnarea Tratatului de pace. La fel se va întâmpla cu locuitorii musulmani, care vor avea, de asemenea, dreptul să ia cu ei bunurile și efectele lor. În acest context, la 20 aprilie - 8 octombrie 1830 s-a încheiat un protocol, cu prilejul delimitării Țării Românești și Moldovei. Delimitarea s-a făcut în urma stipulațiilor cuprinse în reglementările menționate mai înainte, iar protocolul a fost semnat de reprezentanții Rusiei, Turciei, Țării Românești și Moldovei. Pentru ambele Țării Române a semnat vornicul Mihai Ghica.

În scopul aplicării prevederilor tratatului, îndeosebi a actelor anexe ale acestuia referitoare la Țările Române, Kiseleff a dispus constituirea, la 29 martie 1830, a unei Comisii de delimitare a graniței pe Dunăre, care și-a încheiat lucrul la 8 octombrie 1830<sup>5</sup>. Comisia era compusă din Raigent, delegat al Rusiei, Mahomed-Arif effendi, delegat al Turciei, M. Ghica din partea Țării Românești și D. Plagino din partea Moldovei. S-au dat atunci Principatelor 88 de insule, unele pendinte de domeniul Turnu, altele de domeniul Giurgiu, altele ale șenalului Dunării. Protocolul încheiat cu această ocazie, la 8 octombrie 1830, a fost depus în Arhivele Mitropoliei. Tratatul de la Adrianopole mai înapoiașe Țării Românești orașele Brăila, Giurgiu și Turnu cu teritoriul lor, a căror întindere, de 448530 pogoane, a fost hotărnicită de o comisie, anume *Comisia de cercetare a drepturilor stăpânilor particulari asupra pământurilor restituite de turci*. Comisia, era compusă din: locotenent-colonelul Fanton de Verrayon, logofătul Nestor Predescu, C. Bălăcianu - fiul, Filip Lenș, Gr. Racoviță și inginerii Teodor Paladi și Hafta. Din acea întindere, 189807 pogoane au fost restituite proprietarilor care aveau titluri autentice ale vechii lor stăpâniri, iar restul avea să formeze un început de domeniu al Statului<sup>6</sup>. Pe temeiul Tratatului de la Adrianopole, Comisia a fost orânduită pentru cercetarea și alegerea hotarelor vechi ale hasurilor fostelor cetăți, urmând ca lucrările ei să fie verificate de Obicinuita Obștească Adunare în sensul respectării regulilor și instrucțiunilor întărite de fostele Obștești Adunări ale Divanurilor Valahiei. Hotarele însemnate de Comisie pe aceste temeuri vor rămâne neclintite<sup>7</sup>.

Astfel, urma să se rezolve o problemă care trena de secole, ca urmare a trecerii sub administrație străină, respectiv otomană, a unor cetăți românești, Giurgiu, Turnu, Brăila, și a teritoriului înconjurător. Cele trei cetăți au ajuns sub stăpânire otomană încă din secolele XV-XVI. În 1416, Mircea cel Bătrân

<sup>5</sup> *Istoria României*, vol. III, București, Ed. Academiei R.P.R., 1964, p. 936.

<sup>6</sup> I.C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul Organic*, București, Inst. de Arte Grafice „Bucovina” I.E. Toroiu, p. 61.

<sup>7</sup> *Analele Parlamentare ale României*, tomul II, 1831-1832, București, Imprimeria Statului, 1892, p. 434-435.

refuză plata haraciului și susține cu forțe armate pe pretendentul Mustafa împotriva sultanului Mohamed I (1413-1421). Încercarea lui Mustafa eșuează ca urmare a înfrângerii lui în apropierea Thessalonicului. În 1417, Mircea sprijină pe șeicul reformator Bedr-ed-Din, conducătorul unei puternice mișcări sociale și religioase din Imperiul Otoman. În consecință, au loc represalii ale armatei otomane asupra Țării Românești; turcii cuceresc Giurgiu și, probabil, Turnu și pătrund în Dobrogea, pe care o iau în stăpânire. Turcii transformă Giurgiu în raia. Intervențiile militare otomane la nord de Dunăre au avut, probabil, ca urmare și pierderea orașului Brăila, transformat, împreună cu o zonă înconjurătoare, în raia, adică în teritoriu supus direct cârmuirii turcești. Referitor la ocuparea acestui oraș, părerile cercetătorilor sunt împărțite, cei mai mulți considerând că ocuparea a fost o consecință a evenimentelor din 1539-1540: în schimbul ajutorului militar acordat, turcii au cerut domnitorului Radu Paisie Brăila, iar acesta a trebuit s-o cedeze. Un raport polon din 30 octombrie 1540 arată că „turcul, luând un oraș mare și puternic, anume Brăila, l-a supus stăpânirii sale și a început a face cetate de zid”<sup>8</sup>. S-a emis și părerea că ocuparea de fapt a Brăilei a avut loc încă din 1538 și că ulterior, prin 1539-1540, ea a fost transformată în raia.

Fondul *Comisia de cercetare a drepturilor stăpânilor particulari asupra pământurilor restituite de turci* are 0,30 m.l., cuprinzând 74 unități arhivistice (dosare) din perioada 1830-1831, constituite pe petenți, fie instituții de stat, așezăminte ecleziastice sau mari boieri.

Menționăm că prezentul fond a avut un opis cu o descriere extrem de sumară a conținutului dosarelor, care a fost pus și cotate la sfârșitul fondului, și inclus în inventar, conform normelor arhivistice. Documentele s-au păstrat sub formă de originale, copii, traduceri, concepte și sunt scrise în limbile română, rusă, franceză, greacă, latină.

Genurile de documente conținute în acest fond sunt adrese și jalbe ale unor instituții (Divanul Săvârșitor al Valahiei, Căimăcămia Craiovei, Maroa Vornicie Dinlăuntru, Ocârmuirile județelor Olt, Gorj, Mehedinți, Epitropia Spitalelor Coljea și Sf. Pantelimon), ale așezămintelor ecleziastice (Mitropolia Țării Românești, Episcopia Argeș, Episcopia Buzău, mănăstirile Bistrița, Tismana, Căldărușani, Radu-Vodă, Mislea, Sf. Gheorghe Nou ș.a.), precum și ale unor boieri, prin care își revendică dreptul de proprietate asupra unor moșii situate în județele limitrofe Dunării (Mehedinți, Dolj, Vlașca, Teleorman, Ialomița, Brăila) și asupra unor insule (ostroave) sau terenuri aflate de-a lungul Dunării.

<sup>8</sup> Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, *De la mijlocul secolului al XIV-lea până la începutul secolului al XVII-lea*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 242-243.

Astfel sunt revendicate moșiile: Odaia Vizirului, din jud. Brăila, a Mitropoliei Țării Românești, Dichiseni, din jud. Ialomița, a Episcopiei Buzău, Frasinu din jud. Vlașca, a mănăstirilor Sf. Ioan din Focșani și Sf. Gheorghe din București, Calafat, a bisericii Sf. Ilie din Craiova, Maglavit, din jud. Dolj, a mănăstirii Brâncoveni, Greaca din jud. Vlașca, a mănăstirii Mislea, Fetești, din jud. Ialomița, a Episcopiei Argeș și multe altele.

Dintre cei care cer restituirea proprietăților lor amintim: casa fostului domn Grigorie Ghica, pentru moșia Bragadiru (jud. Teleorman), beizadeaua Grigorie Șuțu pentru moșiile Fetești (jud. Ialomița) și Segarcea (jud. Olt), o serie de mari boieri, – aga Costache Belu pentru moșia Prundu (jud. Vlașca), vornicul Gheorghe Filipescu pentru moșia Bâncasa (jud. Vlașca), vornicul Costantin Câmpineanu pentru moșia Călugăreni, hatmanul Alexandru Vilara pentru moșia Făcăeni (jud. Ialomița), Grigore Brâncoveanu, fost mare ban, pentru moșia Dăbuleni (jud. Romanați) – etc.

De asemenea, fac obiectul acestor cereri și bălțile de la Dunăre, ca, de exemplu, balta Mamina, din jud. Romanați, proprietate a mănăstirii Cozia, sau bălțile Potelu, Celei, ale mănăstirii Bistrița, precum și Rosculețu, Vișoara, Suhaia ș.a. din jud. Teleorman. O altă parte din documente se referă la revendicarea ostroavelor din Canalul Mare al Dunării, cum ar fi ostrovul Corbii (jud. Mehedinți), lângă Severin, proprietatea cluceresei Anița Filișanca, ostrovul Flămânda, ce făcea parte din moșia Prundu (jud. Vlașca), pentru care a dat jalbă familia Belu. Fondul conține și cereri ale Epitropiei Spitalelor Colțea și Sf. Pantelimon, prin reprezentantul ei, clucerul Nicolae Trăsnea, pentru a i se restitui o serie de moșii, ca, de exemplu, Clenciu, Clătești, Fetești, Oncești și altele din județele Ialomița și Vlașca. Întâlnim în fond și două cereri ale unor supuși străini: cea a lui Ioan Boar, supus austriac, care, prin Consulatul Rusiei la București, se adresează Comisiei, pentru moșiile sale din Valahia, și a căminarului Gavriil Stamatiu din Moldova referitoare la moșiile sale, Mihoveni, Folești și Călugăreni. Observăm că, în unele cazuri, pe lângă jalbele adresate Comisiei, unii din petenți mai trimiteau câte una și generalului Pavel Kiseleff.

Toți cei care solicită restituirea moșiilor – instituții de stat, așezăminte ecclesiastice sau boieri – anexează copii adevărate sau traduceri după documente din secolele XIV-XIX: hrisoave, cărți domnești, anaforale, cărți de hotărnicie, mărturii, zapise, foițe de măsurători, cu care își susțin dreptul lor de proprietate.

O statistică pe secole a acestor documente ne arată că există 4 documente din secolul al XIV-lea, 6 din secolul al XV-lea, 13 din secolul al XVI-lea, 45 din secolul al XVII-lea, 111 din secolul al XVIII-lea și 10 din secolul al XIX-lea. De asemenea, semnalăm și prezența a două documente turcești. Unul este hogetul lui Ahmed Muvelat din 1761 (1174, anul Hegirei) pentru nizamul (regulamentul), din zilele lui Scarlat Vodă, privind pricina de judecată pentru

hotarul unei moșii a mănăstirii Căldărușani<sup>9</sup>. Traducerea acestui document se află și în condica mănăstirii Căldărușani. Celălalt este o poruncă din 1579 (986, anul Hegirei) a sultanului otoman Murad al III-lea către Mihnea Turcitul vv. Țării Românești în privința pământurilor aflate în apropierea raialelor Giurgiu și Turnu, privind delimitarea lor de cele ale locuitorilor din Giurgiu<sup>10</sup>.

Actele provin din cancelariile domnitorilor Vladislav I Vlaicu, Dan I, Mircea cel Bătrân, Vlad Dracul, Radu cel Frumos, Vlad Călugărul, Radu Paisie, Mircea Ciobanul, Petru cel Tânăr, Alexandru al II-lea Mircea, Mihnea Turcitul, Mihai Viteazul, Radu Mihnea, Matei Basarab, Constantin Șerban, Radu Leon, Antonie Vodă din Popești, Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu, Ștefan Cantacuzino, Grigore Ghica, Ștefan Mihail Racoviță, Alexandru Ioan Ipsilanti, Alexandru Ghica, Alexandru Nicolae Suțu. Hrisoavele și cărțile domnești cuprind daniile (moșii, sate, rumâni, țigani) făcute așezămintelor eclesiastice sau întăriri ale acestora de către voievozi ulteriori, precum și cercetarea unor pricini de judecată și întărirea de proprietăți către boieri.

Printre aceste documente sunt și unele inedite. În urma unui sondaj asupra celor din secolele XIV-XVI, s-a găsit un document inedit, provenind de la Mihai Viteazul. Documentul este o carte domnească din anul 1595 (7103) iulie 18<sup>11</sup>, prin care Mihai Viteazul întărește lui Mihalcea ban moșie la Șcheaul, din Râmnicul Sărat. Este posibil ca pentru secolele XVII-XVIII, numărul celor ce se păstrează numai sub această formă să fie mult mai mare. Astfel, în volumul VII, ultimul publicat, al *Catalogului documentelor Țării românești (1650-1653)*, dintr-o perioadă restrânsă de timp, de numai patru ani, apar trei documente din fondul amintit, copiile fiind singura formă sub care ni s-au transmis aceste acte.

În concluzie, putem aprecia că documentele acestui fond<sup>12</sup> relevă o situație existentă în istoria României de mai multe secole și modul cum a fost rezolvată în urma Tratatului de la Adrianopole.

Referitor la problema delimitării graniței Țării Românești pe talvegul Dunării se păstrează în Arhivele Naționale un număr de 25 manuscrise<sup>13</sup>.

Astfel, manuscrisul 858 conține copia scrisorii comandantului Armatei a II-a ruse către președintele Divanurilor Valahiei și Moldovei, generalul Kiseleff, datată 31 ianuarie 1830, și care a stat la baza alcătuirii instrucțiunilor de

<sup>9</sup> D.A.N.I.C., fond Comisia de cercetare a drepturilor stăpânilor particulari asupra pământurilor restituite de turci, dosar 40, f. 7v.-8.

<sup>10</sup> Ibidem, dosar 51, f. 3-4v.

<sup>11</sup> Ibidem, dosar 70, f. 5-5v.; documentul acesta l-am publicat în „Revista Arhivelor” nr. 1-2/2000, p. 84-89.

<sup>12</sup> Fondul a fost prelucrat de dl Dragoș Șesan.

<sup>13</sup> D.A.N.I.C., Colecția „Manuscrise” nr. 846-870.

funcționare a comisiei. De asemenea, în același manuscris există și protocoalele comisiei din vara și toamna anului 1831, asupra algerii și așezării vechilor hotare ale hasurilor fostelor cetăți, Brăila, Giurgiu și Turnu, și asupra cercetărilor la fața locului, în urma cererilor adresate pentru părți de apă și ostroave din Canalul Mare al Dunării, precum și un catastih al proprietarilor ale căror pământuri fac obiectul restituirilor. O altă parte din aceste manuscrise se referă la frontiera dintre România și Bulgaria și la diferitele conflicte legate de această problemă. Menționăm și condicile în care sunt trecute documentele trimise comisiei și care probează vechile hotare ale hasurilor Giurgiu, Turnu și Brăila, precum și jurnalul de hârtiile intrate și ieșite la Comisia Drepturilor de la mesele rusească și românească și condica în care sunt însemnate sumele de bani eliberate de Vistieria Principatului Valahiei pentru cheltuielile Comisiei de cercetare a drepturilor asupra pământurilor întoarse Principatelor, pe anii 1830-1832.

Aceste manuscrise completează informația oferită de documentele fondului prezentat în articolul de față.